

РОМАНЮК

Неля Йосипівна,

доктор історичних наук, професор
Житомирський національний
агроекологічний університет
(м. Житомир)

**НАУКОВА ШКОЛА КОСТЯНТИНА ВОБЛОГО:
ДО 140-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ВЧЕНОГО**

У статті розкрито життєвий шлях, етапи становлення і формування як науковця видатного вченого-економіста Костянтина Григоровича Воблого (1876–1947) його наукову спадщину. Висвітлено різнобічну діяльність і як організатора наукового життя в Україні, одного із засновників Української академії наук, академіка (з 1919 р.), фундатора української економіко-географічної школи.

Пройшовши складні випробування 1930–1933 рр., К.Г. Воблий продовжував плідну наукову і громадську роботу в системі Академії наук УРСР і Держплану. Велика наукова спадщина К.Г. Воблого актуальна і в наш час, має практичне значення у формуванні економічних відносин, інтенсифікації народного господарства сучасної України

Ключові слова: *Воблий Костянтин Григорович, вчений-економіст, Академія Наук, українська економіко-географічна школа, цукробурякова промисловість.*

В статье раскрыто жизненный путь, этапы становления и формирования как ученого выдающегося ученого-экономиста Константина Григорьевича Воблого (1876–1947), его научное наследие. Освещено разностороннюю деятельность и как организатора научной жизни в Украине, одного из основателей Украинской Академии Наук, академика (с 1919 г.), основателя украинской экономико-географической школы.

Пройдя сложные испытания 1930–1933 гг., К.Г. Воблый продолжал плодотворную научную и общественную работу в системе Академии наук УССР и Госплана. Большое научное наследие К.Г. Воблого актуально и в наше время, имеет практическое значение в формировании экономических отношений, интенсификации народного хозяйства современной Украины.

Ключевые слова: *Воблый Константин Григорьевич, ученый-экономист, Академия Наук, украинская экономико-географическая школа, свеклосахарная промышленность.*

The article deals with life and formation stages of a famous scientist and economist Konstantin G. Voblyi (1876–1947) as a scientist, with his scientific legacy. His diverse activities as an organizer of the scientific life in Ukraine, one of the founders of the Ukrainian Academy of Sciences, an academician (since 1919), a founder of the Ukrainian economic and geographical school have been represented.

Having passed through difficult trials 1930–1933 K. Voblyi continued his fruitful scientific and social work at the Academy of Sciences of USSR and the State Planning Commission. The huge scientific heritage of K. Voblyi is still relevant nowadays, it has practical importance in the formation of economic relations, intensification of national economy of modern Ukraine.

Keywords: *Konstantin G. Voblyi, scientist and economist, Academy of Sciences, Ukrainian economic and geographic school, beet-sugar industry.*

Дослідження особистості в її історико-соціальній обумовленості й одночасно в індивідуальній своєрідності дає цінний матеріал для пізнання і осмислення історичного минулого з метою використання кращих зразків у майбутньому. Тому дослідження великої теоретичної і науково-прикладної спадщини одного із засновників Української академії наук, академіка АН УРСР (з 1919 р.), організатора української економіко-географічної школи К.Г. Воблого є актуальним і в сучасній Україні.

Перші оціночні характеристики діяльності і наукової спадщини видатного ученого були опубліковані у низці статей ще за його життя. Переважно – це рецензії та відгуки про друковані праці Костянтина Воблого. Але ще більш важливо, що уже на початку ХХ ст. з'явилася стаття про К. Воблого у довідковому виданні «Краткий биографический словарь ученых и писателей Полтавской губернии», упорядкований і виданий І.Ф. Павловським 1912 р. [1, с. 36–39].

Відомий історик, доктор історичних наук Н.Д. Полонська-Василенко у своїй праці, присвяченій історії Української академії наук, приділила значну увагу і К.Г. Воблому, який разом із великою групою українських науковців проходив по сфабрикованій спецорганами справі над членами «Спілки визволення України» [2, с. 90–100; 3, с. 16–17].

У радянський час увага до постаті К.Г. Воблого помітно ослабла, що було зумовлено ідеологічною прискіпливістю цензорів. Виключення становили хіба

що описи його друкованих праць і рукописів, зроблених дослідниками І.Д. Лисоченко [4] та О.Г. Ровнер [5]. Зі зруйнуванням радянської планової економіки і початком формуванням ринкових відносин відновився і науковий інтерес і до наукової спадщини К.Г. Воблого. Цілий ряд українських науковців звертаються у своїх дослідженнях до постаті цього видатного вченого-економіста. Серед них Л. Вернигора [6], С.І. Іщук [7], Л.Н. Крецький [8], М.Д. Пістун [9], М.В. Шевченко [10] та ін.

Малою батьківщиною видатного вченого Костянтина Воблого була Полтавщина (м. Царичанка Кобилецького повіту), де він народився 27 (15) травня 1876 р. Визначальним етапом у його науковому становленні було навчання на юридичному факультеті Варшавського університету, який він закінчив у 1904 р. Уже в 24-річному віці К.Г. Воблий досяг визнання у наукових колах: з 1900 р. був залучений до редагування праць Варшавського Статистичного комітету. Протягом кількох наступних років написав низку праць з питань історії фабричної промисловості на польських землях.

З 1906 р. почав викладати у Київському університеті на посаді приват-доцента політекономії і статистики. Наступного, 1907 р., він паралельно викладав у Київському Комерційному Інституті. Разом з колегою М. Довнар-Запольським, який очолював Комерційний Інститут, створили у Києві Товариство економістів і займалися поширенням комерційних знань. Це була відповідь на виклики того часу – розвиток ринкових відносин гостро потребував інтелектуального підживлення і наукових основ організації виробництва. Окрім викладацької діяльності К.Г. Воблий багато уваги приділяв керівництву науковою діяльністю студентів, дослідження яких публікувалися у журналі «Известия Киевского Коммерческого Института», що виходив із 1909 по 1919 р. Плідній науковій діяльності викладачів і студентів сприяло те, що у стінах вищого навчального закладу сформувався потужний колектив учених: окрім згаданих вище Костянтина Воблого і Михайла Довнар-Запольського, також Д. Граве, Олександр Русов, Євген Слуцький. Тому, цілком очевидно, студентам було в кого перейняти знання і формуватися як майбутнім

науковцям. Показовим прикладом є професійне зростання студента Сергія Остапенка, уродженця с. Троянів Житомирського повіту, під керівництвом К.Г. Воблого. У одному з випусків «Трудов экономического семинара К.Г. Воблого при Киевском Коммерческом Институте» було опубліковано дослідження С. Остапенка «Персидский рынок и его значение для России», яке керівництво Київського Комерційного Інституту відзначило спеціальною премією у вигляді оплаченого відрядження за кордон з наданням можливості запозичити зарубіжний досвід пройти стажування у західному вищому навчальному закладі. Матеріали цього наукового відрядження були покладені в основу наступного ґрунтовного дослідження С. Остапенка «Торговые палаты в Германии».

З 1910–1911 навчального року К.Г. Воблий став деканом економічного відділення і очолював його до 1917 р. У цей період підготував і видав ряд підручників: «Политическая экономия», «Основы экономики страхования», «Статистика. Пособие к лекциям». Наприкінці 1917 р. К.Г. Воблий став ректором Київського Комерційного Інституту. Саме завдяки його організаційній діяльності у стінах цього навчального закладу 13 жовтня 1918 р. відбувся I Всеукраїнський з'їзд економістів і статистиків.

Зі встановленням радянської влади в Україні і формуванням нової системи освіти К.Г. Воблий був затребуваний як спеціаліст із економічної географії. Так, у відповідь на потреби і запити шкіл та вузів 1919 р. вчений підготував підручник «Економічна географія України», який став першим серед подібних навчальних видань і витримав 5 видань.

У радянський час К.Г. Воблий став одним із організаторів академічної науки. З 1920 р. був членом соціально-економічного відділу Української академії наук. У своєму дослідженні Н.Д. Полонська-Василенко підкреслила, що К.Г. Воблий був безпосередньо причетний до створення у 1920 р. Товариства економістів. Товариство об'єднувало економічні сили Києва, мало кілька філій в інших центрах і поділялось на 3 секції: народного господарства, статистичну і кооперативну. Головою Товариства був академік К.Г. Воблий,

заступником – Г.О. Кривченко, членами президії А.І. Ярошевич і А.С. Синявський, секретарем О.М. Лапоногов, головою статистичної секції М.В. Птуха, секції народного господарства А.І. Ярошевич, кооперативної – П.Н. Пожарський. На 1 січня 1929 р. Товариство нараховувало 139 дійсних членів, 25 – членів-кореспондентів та 15 членів співробітників [2, с. 90].

Період 1923–1927 рр. був сприятливий як для розвитку економіки, так і для розвитку науки. Велика роль вченого була у часи реалізації у часи нової економічної політики – не тільки як науковця-теоретика, а й одного з чільних організаторів системи регулювання економічних відносин. Адже з 1923 по 1926 р. К.Г. Воблий займав посаду завідувача економічно-статистичного відділу Біржового комітету Київської товарної біржі. З метою наукового і правового обґрунтування зовнішньої торгівлі України із сусідніми державами написав низку статей про торговельні відносини, засоби регулювання торгівлі, проблеми і особливості формування структури сільського господарства, його місце і значення у загальних обсягах зовнішньої торгівлі. У рамках цих завдань важливим був досвід європейських держав. Тому на потребу запозичення цього досвіду вчений опублікував у журналі «Вісник цукрової промисловості» ґрунтовне дослідження про особливості розвитку цукрової промисловості у Польщі, про її експортні та імпорتنі операції. З 1927 по 1930 рр. К.Г. Воблий очолював Комісію з вивчення народного господарства України.

З 1928 р. К.Г. Воблий став віце-президентом Академії Наук. 1928 р. став етапним у науковій діяльності К.Г. Воблого: початок виходу багатотомної монографії «Нариси з історії російсько-української цукробурякової промисловості», яка стала вагомим внеском для подальшого вивчення провідної галузі народного господарства. У трьохтомному виданні автор ґрунтовно проаналізував особливості економічного розвитку України у ХІХ – на початку ХХ ст., виділив характерні тенденції у цукробуряковій галузі (наслідки концентрації виробництва, роль банківського капіталу).

Цукрова промисловість на теренах Правобережжя стала розвиватися в середині ХІХ ст. До цього цукор у Російській імперії був виключно

імпортним і коштував дуже дорого. Але вже у 30-х рр. ХІХ ст. в українських губерніях налічувалося 6 цукроварень. Виробництво цукру складало більше половини загального фабрично-заводського виробництва Київської, Подільської і Волинської губерній. Виходячи з цього, Південно-Західний край на основі бурякосіяння став головним цукробуряковим районом Російської імперії. Тут активніше, ніж в інших районах, проходив процес промислового перевороту в цукровій промисловості. Це сприяло концентрації виробництва, централізації капіталів та робочої сили. Так, К.Г. Воблий звернув увагу на діяльність синдикату цукрозаводчиків Правобережної України, який добивався надання кредитів з умовою сплати 5 % внесків від суми кредиту для компенсації ймовірних збитків банку. Особливістю договірних відносин членів цього синдикату було те, що для кожного визначалася норма кредиту [11 с. 144].

Ситуація змінилася, коли згортаються неп і українізація. Українська інтелігенція зазнає політичного переслідування і дискредитації. Ситуація з арештом видатних науковців за обвинуваченням у сфабрикованому членстві в організації «Спілка визволення України» стала тяжким випробуванням для К.Г. Воблого. Вченому закидалося звинувачення, що він усе життя «служив буржуазії вірою і правдою, бо його наукова зброя агітувала, виховувала в дусі непорушності капіталізму, служить буржуазії зараз, оскільки його сучасні праці (правда, у прихованому вигляді) показують осяччя ідеалізму, еkleктизму й апологетики». Усі часописи, а особливо газета «За Радянську Академію», з винятковою послідовністю нападали та осуджували наукову працю, минулу і сучасну та керівництво співробітниками. К.Г. Воблий вибрав шлях найменшого спротиву: він боронив свої останні праці і визнавав помилки у старих [3, с. 16, 17].

К.Г. Воблий став на захист української науки, зумівши вберегти від можливого жорстокого повороту долі. До найближчого кола однодумців і колег належали вчені-економісти М.П. Василенко, П.Л. Кованько, М.П. Кравчук, М.В. Птуха та ін. З 1933 р. К.Г. Воблий очолив кафедру економічної географії

Київського університету, адже потреба підготовки кваліфікованих економістів була викликом того часу. Відповідним продовженням такого напрямку діяльності стало створення ним 1936 р. відділу економічної географії в структурі Інституту економіки Академії Наук УРСР.

У період з 1934 по 1938 р. Костянтин Григорович працював у складі Комісії, яка займалася вивченням економічних ресурсів України, зокрема дослідженням трудового і сировинного потенціалу Придніпров'я, що стало пріоритетним напрямком роботи вченого. У своїй статті «Продуктивні сили України» К.Г. Воблій підкреслив, що цінним джерелом природних продуктивних сил, які дають індустріальний напрям українському народному господарству є корисні копалини і що у цих природних ресурсах полягає запорука гармонійного розвитку двох основних виробничих сил сільського господарства і промисловості.

Дослідник діяльності К.Г. Воблого М.В. Шевченко зазначає, що Костянтин Григорович оцінив значення Криворізького залізорудного басейну, який тягнеться вузькою смугою на 95 км уздовж р. Інгулець у межах Дніпропетровської області. Криворізькі руди містять 60 % заліза і відзначаються рідкісною хімічною «чистотою», є і запаси залізних кварцитів з 35 % вмістом заліза [10, с.190]. Також К.Г. Воблій дав ґрунтовну характеристику Нікопольського родовища марганцю, підкресливши, що марганець збільшує твердість і в'язкість сплавів заліза і сталі. Учений підкреслив і значний економічний потенціал родовищ високоякісних граніту, коаліну, вапняків, узявши за приклад Токовське родовище світло-рожевого і червоного граніту. Розробці родовищ, як зазначив К.Г. Воблій, сприяє розгалужене залізничне сполучення, що дозволяє доставляти сировину з Придніпровського регіону у промислові центри Донбасу.

Відкриття Дніпрогесу актуалізувало завдання подальшого освоєння Дніпра. Саме К.Г. Воблій розробив і запропонував програму комплексної реконструкції Дніпра на основі ефективного використання найбільшої водної артерії України.

1939 р. розпочалася робота з підготовки фундаментального колективного дослідження, яке було підпорядковане новому принципу диференціації адміністративних областей за економічними ознаками, відповідно рівню розвитку продуктивних сил. К.Г. Воблій виділив і обґрунтував особливості дев'яти макроекономічних районів, звертаючись, зокрема, до історичного досвіду, викладеного у статті «Схеми економічного районування України в дореволюційний період».

З початком Другої світової війни, коли було евакуйовано до Уфи підрозділи АН УРСР, переїхав у Башкирію і К.Г. Воблій, де відновив діяльність Інституту економіки на новому місці, у 1942 р. став директором цього інституту і продовжив дослідницьку роботу. 1944 р. Інститут економіки і колектив науковців повернувся до Києва. Цього ж року вченому було присвоєно високе звання Заслуженого діяча науки Української РСР. На посаді директора Інституту економіки К.Г. Воблій працював по 1947 р. і одночасно завідував кафедрою економічної географії Київського університету.

Основні наукові праці К.Г. Воблого присвячені проблемам розвитку і розміщенням продуктивних сил України, створенню нових галузей промисловості та комплексному розвитку районів. Вчений визначив наукові підходи економічного районування України, виділив на території країни такі райони: Південно-Східний, Центральний і Західний. Важливою складовою частиною його досліджень було вивчення найбільш прибуткової бурякоцукрової промисловості, комплексного освоєння Дніпра, внутрішньої і зовнішньої торгівлі.

Викладене вище не вичерпує інформації про багатогранну наукову і організаторську діяльність відомого вченого-економіста, академіка К.Г. Воблого. Його внесок та активна громадянська позиція можуть служити прикладом для наслідування.

Список використаних джерел та літератури

1. *Павловский И. Ф.* Краткий биографический словарь ученых и писателей Полтавской губернии / И. Ф. Павловский. – Полтава, 1912. – 238 с.
2. *Полонська-Василенко Н. Д.* Українська Академія Наук : (нарис історії) Ч. I : 1918–1930 / Н. Д. Полонська-Василенко. – Мюнхен, 1955. – 150 с.
3. *Полонська-Василенко Н. Д.* Українська Академія Наук^ (нарис історії) Ч. II : 1918–1930 / Н. Д. Полонська-Василенко. – Мюнхен, 1958. – 214 с.
4. *Лисоченко І. Д.* Костянтин Григорович Воблій / І. Д. Лисоченко // Фонди відділу Рукописів Центральної наукової бібліотеки АН УРСР. – К. : Наук. думка, 1982. – С. 24–32.
5. *Ровнер О. Г.* Костянтин Григорович Воблій : бібліографія / О. Г. Ровнер. – К. : Наук. думка, 1968. – 77 с.
6. *Вернигора Л.* Наукові погляди К. Г. Воблого – розвиток та новації / Л. Вернигора // Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. Економіка. – К., 2006. – Вип. 85. – С. 57–61.
7. *Іщук С. І.* Дослідження особливостей формування АПК у працях академіка К. Г. Воблого / С. І. Іщук // Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. Географія. – 1999. – Вип. 44. – С. 11–15.
8. *Корецький Л. Н.* Костянтин Григорович Воблій – фундатор української економіко-географічної школи / Л. Н. Корецький // Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. Географія. – 1999. – Вип. 44. – С. 6–9.
9. *Пістун Н. Д.* Костянтин Григорович Воблій – видатний український економіст-географ / М. Д. Пістун. – К. : ВИД, 2006. – 34 с.
10. *Шевченко В. М.* Життя та діяльність К. Г. Воблого (історіографія питання) / В. М. Шевченко // Гуманітарний журнал. – 2013. – № 3. – С. 109–115.
11. *Воблій К. Г.* Нариси з історії російсько-української цукробурякової промисловості : в 2 т. / К. Г. Воблій. – К. : ВУАН, 1930. – Т. 2. – 402 с.